

ІЗ ОПОВІДАНЬ НАДІЇ КИБАЛЬЧИЧ.

І. На канікули.

Малий двір з старим будиночком притулився до соснового ліса; по другий бік від рундука, але трошки відступивши, починало село. Господар сього подвіря був з полупанків; його звали Семен Павлович Роговський. Він свою жінку поховав давно і сам виховував своїх двох дочок. Виховання все було у тім, що він вивчив їх читати та писати, а останньому вже навчили обставини трудного, убогого життя. Властиво ті обставини не були гіршими, ніж сусід селян, навпаки кращими, але панський гонор велів їм де в чому підтримувати своє ймення і через се вони жили гірше від тих. Пан Семен уважав страшним пониженням що небудь робити і так повелося з молоді: ранком ішов до товариша, приходив до дому тільки їсти і знову вертався назад. Тому що дома комусь треба було робити, то вся праця лягала на дочок. Їх життя було дуже не красне. Вони мали багато діла і соромились його; рідні і подруг не було, а з простими селянами не знали ся, памятаючи, що вони панського роду. Менша була вже засватана за сина батькового товариша.

У свята, вечірньою добою, старша панна Ольга сиділа на зруйнованому рундучку. Її можна-б назвати красунею, хоч не з тих, що подобають ся всім, як подобалась ясноока, рум'яна її сестра Леся. Вираз чисто сірих очей дуже насмішкуватий, погордлий; брови занадто чорні, уста занадто червоні для такого блілого, смагляватого обличчя. Убрана була як убирають ся покоївки — з великим бажанням одягтись по моді, на що бракує і достатків і знаття.

Ольга почувала у сей час велике вдоволення. Це мало коли бувало. Нерозмаїтне і нудне життя хоч знишка, а гнітить її, найбільше горя дає самолюбство — воно страждає на кожному скупні. Її змалку цікавило та чарувало усе панське, все що було їй недоступне. Коли в мене життя дрібненьке і сіре, то там блиск, роскоші, щастє... як у казках. І недосяжне, як у казках. Про те вона досі не нарікала на долю, бо якось не зпало на думку, що могло-б бути иньше. Причина її вдоволення була не аби-яка. Вчора зайшов до пана Семена, з якимсь дорученням від батька, син багатого пана з того-ж села. Звичайно, господаря не було дома, і поки сусідська дівчинка бігала за ними, то панич розбалакав ся з панночками, більше з Ольгою, бо Леся була дуже соромлива — то приходила, то тікала, як тільки панич звертав на неї увагу. Ольга трошки читала і любила читати, в книжках малювалось иньше життя і з ними вона хоч на мить забувала дійсність. У пана Семена зосталось хто його зна з яких часів і від кого декілька книжок — то вже була її власність. Панич розпитував ся про її читання, розказав багато дечого, про віщо й не чула, і пообіцяв на другий день принести книжок.

Син багатого пана, вчений... справжній панич!

Дивлючись крізь свої довгі вії на село, Ольга розгляділа ставну постать, далі синю околицю і щось біле у руках. Він іде і несе книжки. Оце добре, а то серце почало боліти від зачепленого самолюбства — думала, забув.

Зарецький підійшов, подав Ользі руку, положив книжки на рундучок і сів.

— Це на перший раз приніс! — розпочав він розмову. — Я бачу, що вам подобають ся такі, ви иньших не читали! Потім я кращих дам!

Ольга радо взяла книжку і стала передивлятись. Це були казки. Панич трошки насмішкувато стежив за нею.

— Ви любите казки?

— Дуже люблю?

Панич усміхнувся.

— А все таки я вам иньших принесу! Вас треба привчити до гарного читання! Казки для малих дітей... Я не дивуюсь, що ви доброї книжки і не бачили, це глухий край! Ось я приїхав на короткий час, тай то ледви терплю! Все таке устаріле... Особливо вражають відносини до народу... гірше ніж до скотини...

А він дивить ся на пана, як на Бога! Віками склалось таке! Це дуже сумний стан!

Ольга мовчала нічого не розуміючи і не дивилась на Зарецького, боячись, щоб він сього не примітив, але той таки заважав і з насмішкою над самим собою і над нею зупинив ся.

Прийшла Леся рожева, ясноока, безтурботна, соромлива.

— Я чув, ви ідете заміж? — за першим словом спитав панич, привитавшись з нею.

— Уже й ви знаєте! — страшенно засоромилась дівчина.

— А знаю! І що вам за радість іти за такого?

Леся не знала, що й відповісти. Заручений її і не гарний і не цікавий. Вона не закохана, він і не багатий. Але хто кохаючи йде, або де багатшого узяти? Треба йти — не вік вікувати дівкою.

Вона це й сказала.

— Ну, дурниця! Ви такі молоді! Ви краще вчіть ся!

— А що з того?

— Коли ви будете добре вчіть ся, то можна видержати екзамен! Ви будете освіченою людиною! Будете справжньою панною! — пояснив Зарецький, більше зрозуміло для дівчат.

Ольгу двічі торкнуло при сих словах. Перше: значить, він не вважає їх справжніми паннами, а друге: вони можуть порівнятись хоч би навіть з його сестрами, якими вона так цікавила ся та яких так ненавиділа за їх великопанство і недосяжність. Вона зараз спитала:

— Се дуже трудно? Се можливо?

— О, чому! аби бажання було!

Леся-ж думала про свого зарученого. Він їй ніяк не подобав ся. Вона мріяла про кохання, а такого як він не можна було кохати. — Коли-б стати справжньою панною та вийти за такого! — задивилась дівчина на Зарецького.

Дорогою ішла юрба дівчат у барвистих спідницях, у стяжках та квітках. Глядіти — дуже мальовниче. Панич дивив ся на їх, аж поки вони пройшли, потім глянув на панночок і сказав майже гнівно:

— Чому ви не убираетесь, як вони?

Ті аж образились. Ясно, здасть ся, чому? — Так убираться тільки прості дівчата! — Це було таке дивне питання, що Леся осмілилась і перша відмовила, що то простий одяг.

— Та щож, що простий? А хіба вам здасться, ваш кращий?

— Це панський!

А Ольга нічого не сказала, лише так почервоніла, що аж сльози виступили. Вона зрозуміла, що їх убрання здасться паничеві поганим і сьмішним, що перед справжніми паннами вони самі сьмішні, що він не говорив би з ними так неуважно. Тепер вона намагалася як можна менше говорити, бо кожне власне слово було їй сьмішне і малорозумне.

Як тільки вітерець подуваючи колихав віття, золоті, соняшні блиски пробігали по травиці, а потім знову непорушно ясніли на ній. Молоденькі берізки давали легку, ніжну тінь, і від їх, від трави та квіток, ішов свіжий запах. У гайку взагалі було так свіжо, зелено, весело.

Ольга сиділа на пеньку і читала. Її недбала поза, клясичний профіль робили чарівне враження серед зеленого окола. Тепер її не споганювала сукня; вона з сестрою продали дещо з хазяйства і стали убиратися краще. Правда, йому то велика шкода, але на віщо воно, коли вони не будуть тут жити.

Зарецький гуляв у лісі і опинившись у гайку, де сиділа Ольга, привитався з нею та заглянув, що вона читає. Якийсь роман.

— Чому ви не читаете того, що я вам казав? — навіть з досадою спитав він і сів на траві.

— Це хочу прочитати!

— Так! Вам подобається все те, чого ви не бачите навколо!

— Я не люблю читати про те, що бачу!

— А кожна людина повинна не бавитись, а придивлятися до життя!

Ольга увірвала його. — Повинна! Нехай ту книжку читають багаті! Я все те „бачу навколо“, значить — читання нічого не додасть! По вашому виходить — гляди на се, переживай се, та ще й читай, щоб на яку мить не забула свого щастечка! Се ви звикли так говорити там у місті знайомим паннам, тай мені такої-ж почали! Читайте самі, вам більше личить!

— Мені хочеться — м'яко сказав Зарецький; він уже звик до гнівливої Ольжиної вдачі — щоб ви не цікавилися одними паннами, бо вони не такі, як ви думаєте!

— Та я вже бачу, що не такі, як думала! — була гостра відмова.

Запанувало мовчання.

— Леся відказала своєму зарученому! — згодом сказала Ольга.

— І добре зробила!

— Ні, не добре!

Зарецький бояв ся сперечати.

— Ви даремне збили її з пантелику! Пішла-б заміж, жила-б доброю господинею і була-б щаслива! А тепер... Їй так трудно вчить ся...

Ольга замислилась. Зарецькому надокучили сі розмови, але не хотілось вставати.

— Ми говорили з батьком! Та куди! Таке зчинило ся!

— А про віщо говорили?

Ольга розсердилась.

— Про віщо! Про те, що ви радили! Щоб він продав усе і гроші дав нам на вчення! Потім ми самі заробляли-б! Не хоче й слухать!

— Та як подумать, то його правда! Там чи вийде чи не вийде що, а тут пропаде і се! Не можна вимагати від його такої жертви... для мрії може...

— А ви-ж казали!

— Ох лихо! Я казав! Але це питання треба було здійсмати тоді, як досить підготуєтесь, а ви тільки почали, а вже думаєте, що це й край!

— Чому-ж ви не кажете, що треба вчити? Ми-ж не гасаєм!

— Коли книжок нема! Тай взагалі се дуже трудна річ! Вам треба репетитора, треба пожити який час у місті, а це все не-можливо!

Ольга так і схопилась.

— Для чого-ж ви нам радили вчить ся?! Казали, так легко... Казали, казали, аж поки нам тут усе обридне, що й дивить ся не хочеть ся! Ми були певні, що тут не будем... Ми вже не можем жити як раніше, і коли инакше не буде, щож нам робити?! Вам іграшки, вам розвага — збудити, подати надію, а нам? — і не подумали, коли говорили!

У цю хвилину блакитна сукня Лесї забовваніла між деревом.

— Лесю, йди сюди! Лесю, ти знаєш, які ми дурні? Ти знаєш, що ми до віку сидіти-мем, як сиділи, не бачити-мем нічого, як не бачили... Усе буде, як було!

Звичайно Леся нічого не розуміла з цього крику, але готова була заплакати. Зарецькому стало і неприємно і тяжко. Вигляд Лесі його зворушив і він почав її заспокоювати.

— Це не зовсім неможливо! Я мабуть завтра їду (Леся трохи не заплакала) і які маю книжки, полишу вам, учіть ся по їх поки що, а на той рік я привезу всі, які треба! Це не так довго! І не зглянем, як прийдуть иньші канікули!

Леся не дослухала і пішла геть, чим дуже здивувала Зарецького. Такою недбалою вона ніколи не була.

А вона боялась заплакати... Він їде... Її сонце згасло...

Минула осінь, минула зима, минула і весна, настали иньші канікули. Господа Роговських мала занедбаний вигляд. Ользі і Лесі не охота працювати, як колись. Вони вивчили все, що покинув їм Зарецький; самі купували книжки, хоч не знали, яких їм треба. Його довго не було, тільки в половині літа Леся зустріла дівку з двора, котра сказала, що панич приїхав. Лесі здалось, що земля хитається; вона швидче попрощалась з дівкою і йдучи до дому міркувала: — Коли-ж то він прийде? Сьогодні? Мабуть ні! Він довго не бачив ся з своїми, то йому хочеть ся з ними побути! Так завтра!

Цілий тиждень минув, а Зарецький не приходив.

Леся вже й не сподівалась на його, тільки любила побачити хоч здалека, та ніде не зустрічала.

Коли-б хоч знати, чому не прийшов. Всі гадки, всі думки за це: — Може він не здужа? Може що завважає? Може ще не одпочив? Може ніколи? І нарешті в одчає: — Може забув, може не хоче...

— Йому нема до нас діла, от і все! І забув і не хоче... Той рік розважав ся, а цей — може иньшу забавку знайшов! — говорила Ольга. У її серці як огонь горів. Вона почувала образу, образу і образу... Їй усе нависне, і люди і двір і ліс, усе що доведеть ся до віку бачити. — Краще-б умерти! Справді, як би гарно умерти, хоч би не бачити нічого і не чути!

— Ходім погуляєм великим шляхом! — попрохала раз Леся сестру.

— Сподіваєш ся його зустріти? Щож, ходім, коли тобі жадоба! — насмішковано відказала Ольга і сама собі не призна-

єть ся, як їй хочеть ся зустріти Зарецького, хоч зовсім з иньшої причини, щоб розпитатись за книжки, за вчєння...

Великий шлях, рівний, широкий, жовтий від піску. З обох боків оксамитні смуги трави, далі буйні кущі та рослини, а за ними червоні стовбурі велетенських сосон і їх темне, колюче віття.

— Їй Богу, щось верхи їде!

— Не турбуй ся так! Тобі здаєть ся, що окрім його тут ніхто не може їздити!

— Ні, це він... синя околиця... Гляди... наче постать... — Леся знову хитаєть ся і коли-б була сила йти швидче, вона вернула ся-б назад, втекла-б у ліс. Вона не могла собі уявити, що гляне йому в вічі, почує його голос.

А це-ж зараз буде. Він спинить коня, встане, привитаєть ся. Так довго ждала, стільки мріяла, не вже справдять ся?

Ні, неможливо, то мрія... сього не буде...

Господи, яке щастє, це-ж зараз буде!

Зараз порівняєть ся! Леся одводить очі на ліс; на Зарецького, як на сонце, вона не може дивити ся. Ольга дивить ся просто на його і її думок не можна впіймати, так раптово вони міняють ся. Лесині — се тіни одного кольору; Ольжині з'єднали у собі всі...

Порівняв ся!

Байдужно вклонив ся і проїхав далі.

II. Безсонна ніч.

Не спить ся...

В хаті пів-темряво. Скрізь прозорі навіски видно білу ніч. Хуртовина вєть ся навкруги будівлі і з сухим, невпинним шелестом сиплєть ся на покрівлі та стіни. Місяць проймає чудним, стуманим промінням каламутне повітря. Я часом бачу, як поуз вікна пролітає щось темне, мов тінь — се вітер зриває з покрівель сніг і хмарою несе його далі.

Тихо навколо... Ніщо не перехопить сього сухого шелестіння... Мені вчуваєть ся гукання... здаєть ся, воно хвилю котить ся все ближче і ближче, наповняючи душу таким невимовним жалем, що він розриває груди... Величезна юрба рветь ся в перед, одступає, коливаєть ся... хвилина страшного напруження... і за сю марну хвилину згуба...

Розум захоплює сила пекучих думок, а жаль розриває груди... Рівним згуком сиплеть ся хуртовина, вітер беть ся о стіни. Мені здаєть ся, він несе сей білий, холодний сніг все далі і далі над високими покрівлями. Місто тепер не спить і мовчить. Сьвітло погашене, чорні вікна дивлять ся на порожні, мовчазні вулиці. Всі люди не сплять, як не сплю я... Перед їх очима та-ж спільна юрба, їм вчуваєть ся те-ж далеке гукання, що котить ся все ближче і ближче, наповняючи душу божевільним жалем...

Тихо навколо. Сиплеть ся сніг. Крізь навіски видно білу ніч і часом щось темне, як тінь пролітає поуз вікна.

Певне тепер вулиці білі і скривавленого каміння вже не видно... Мені здаєть ся, що хуртовина летить далі через покрівлі, пробиваєть ся крізь чорний ліс і розлітаєть ся по мертвих стенах. Там вона в каламутному, фантастичному промінні місяця вєть ся невиразними примарами.

І летить далі на північ.

На її шляху багато невідомих могил... то тих, що загинули марно, марно... Вона летить до їх з тихим шелестінням, схожим на знесилене ридання і химерними хмарками вєть ся над ними мєв тіни рідних...

Хуртовина летить далі, плачем покараних вриваєть ся вона у вязниці, відгомоном рідного краю прилітає на північ... і скрізь приносить найважчі чуття, найбільш гнітючі, найбільш безнадійні...

Хуртовина шепоче, пролітають тіни...

Над усїм сьвітом журлива ніч і всїх на сьвіті обгортає невимовно пекучий жаль...

